

ОГЛЯД ІНОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМОЛОГІЇ¹

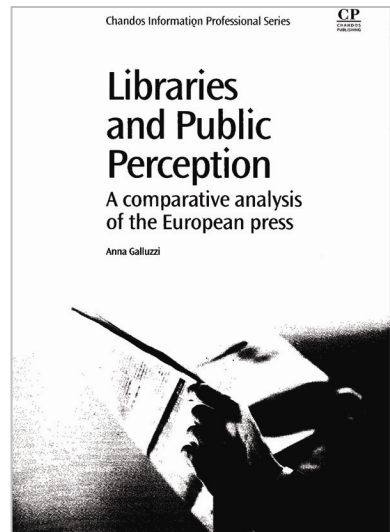
Цього не видно на перший погляд, але я вже давно слідкую за публікаціями бібліотекознавчих текстів у світі і бачу виразний регрес. Тематичних друківаних книг з'являється помітно менше, електронні книги цієї втрати не компенсують, а в електронній періодиці домінують банальності і непотріб. Це дуже погана тенденція. Ще гірше те, що деякі спеціалізовані видавництва зникають або замовквають, поглинуті великими видавництвами. Навіть якщо вони зберігають автономію у видавничій діяльності, то передають розповсюдження своєї продукції гуртовикам, які таким спеціалізованим асортиментом найчастіше легковажать. Така ситуація із видавництвом “Chandos Publishing”. Знову ж американське товариство бібліотекарів ALA, яке видає багато чого, зовсім не зважає на дистрибуцію в Європі і передає її “Eurospan Bookstore”, де ніхто про це не знає.

Як нас бачать [*****]

Anna Galuzzi. *Libraries and public reception. A comparative analysis of the European press.* Oxford: Chandos Publishing. Elsevier Limited, 2014. 137 s. ISBN 978-1-84334-744-6.

Ось і приклад. Фірма “Chandos Publishing” увійшла до складу видавничого монстра “Elsevier”, який квапливо дописався до спілки, але більше нічого не зробив. В результаті лише наполегливість, набута з досвідом покупця в часи соціалізму, допомогла мені не відмовитися від максимально утрудненої купівлі цієї книжки. Однак я не помилився, бо книжка дуже добра.

Анна Галуцці, директор бібліотеки Сенату в Римі, спробувала описати, як суспільство бачить бібліотеки, слухно вважаючи статті у пресі варіантом оприлюднення громадської думки. Вона розглянула публікації за 2008–2012 рр., уміщені в часописах, які мають значний авторитет та формують суспільну думку: “The Times” і “Guardian” (Велика Британія), “Le Figaro” і “Le Monde” (Франція), “El Mundo” і “El Pais” (Іспанія), “La Repubblica” і “Coggiere dela Sera” (Італія). Зрозуміло, що таке дослідження могло з'явитися винятково в континентальній Європі, бо практично жоден англійський чи американський бібліотекар чи бібліотекознавець не знають стільки і таких іноземних мов.

¹ Тут уміщено скорочену версію оглядів фахової літератури, які вперше було опубліковано польською мовою: Wojciechowski J. Z lektur zagranicznych // *Przegląd Biblioteczny*. – 2015. – Nr 1. – S. 146–162; Nr 2. – S. 286–298. Огляди останніх трьох книг опубліковано у: Wojciechowski J. Wśród zagranicznych książek // *Zagadnienia Informacji Naukowej*. – 2015. – Nr 2. – S. 132–140.

Знайдені у пресі враження від бібліотек – як журналістів, так і читачів (у листах до редакцій) – концентруються навколо кількох моментів і стосуються передовсім публічних, менше національних бібліотек. Мова йде головню про майбутнє бібліотек та стратегію виживання (28 % повідомлень), результати скорочень бюджету (14 %), оцифрування бібліотечних фондів (11 %). Всюди повторюється головне питання: яка суспільна користь від бібліотек?

Те, що нам видається очевидним, зовсім не таке для суспільства. Зокрема, ігноруються всі виміри ефективності бібліотек, статистичні і постстатистичні (наприклад, ISO), які не лише недостатньо точні, а й для громадськості нечитабельні і можуть бути винятково для внутрішньобібліотечного користування.

Натомість дійшли до свідомості загалу сигнали зовнішніх, негативних обставин функціонування бібліотек. Пишуть про кризи: економічну та соціальної підтримки, а також про поляризацію переконань у суспільстві, про розпад важливого для бібліотек середнього класу, про наслідки (для бібліотек) переходу спілкування у цифровий формат, а також про негативні результати посилення споживацьких настроїв. Це, зрозуміло, пригнічує бібліотеки, хоча й по-різному в різних країнах.

У багатьох публікаціях пов'язували економічну кризу (яка вже трохи ослабла) з випадками закриття бібліотек – однак не всюди ця тема була однаково важлива. Найбільше протестів викликала ліквідація багатьох бібліотек в іспанських містах. В Англії таких нарікань було менше, але широкий розголос у пресі викликала суспільна акція "Save our libraries" ("Рятуймо наші бібліотеки"), започаткована там у 2010 р. Одночасно англійські газети запротестували проти надмірної (на їх думку) відкритості – для всіх – Британської бібліотеки (British Library). Далі, ніби для контрасту, йдеться про те, що матеріальна база національних бібліотек в Італії у пресі окреслена як драматична.

Всюди повторювалися рекомендації публічним бібліотекам активніше пропонувати послуги місцевим громадам. Однією з них було максимальне продовження робочого часу цих бібліотек. З огляду на це добрим прикладом визнали практику англійських бібліотек, натомість різко засуджували нерегулярний графік роботи публічних бібліотек у Франції та Італії. Боюся, що у Польщі зауваження були б ще серйозніші.

Безпоседні думки представників громадськості відображені головню у листах до редакцій часописів і в надісланих коментарях. Вони дуже різноманітні і часто взаємосуперечливі. З одного боку, не бракує тих, хто стверджує, що бібліотеки – це основа навчання і фундамент самоосвіти і без них можливість індивідуального розвитку була б незначною; разом із тим необхідно виробити концепцію підтримки навчання бібліотеками в майбутньому. Інші, однак, стверджують, що у наш час інформаційні потоки в суспільстві незворотно засмічуються і бібліотеки цьому не зарадять і цього не виправлять, тому вони зайві і надаються лише на роль складу старих речей.

Така двозначність переконань зовсім не випадкова: таким само є й ставлення до Інтернету. Є абсолютно радикальні оцінки, що то один великий смітник, до того ж комерційний, тому бібліотеки – це обов'язкова і необхідна противага. З іншого боку багато людей ставляться до Інтернету із захопленням; вони переконані, що в майбутньому це буде єдина форма публічної комунікації, яка остаточно доб'є бібліотеки, бо їх роль у цифровому посередництві практично повністю ігнорується.

Бібліотеки головню або навіть повністю асоціюють із друкованою літературою. Окрім того, роками до них пристають ті самі стереотипи і тому визнання бібліотек громадським надбанням наштовхується на перешкоди, хоча і відбувається епізодично.

В Англії бібліотеки асоціюють передовсім із локальними здобутками, а у Франції – навіть із національними чи всесвітніми цінностями. Однак такі переконання, хоча й існують, однак ніде не домінують. Як стверджує А. Галуцці, думки журналістів та читачів про бібліотеки часто дивовижно подібні, а тому “якось” репрезентативні. Натомість вони переважно дуже відрізняються від того, що про бібліотеки думають бібліотекарі.

Серед позитивних свідчень найчастіше повторюється висока оцінка інтеграційної ролі публічних бібліотек у локальних спільнотах. Також, що цікаво, присутні добрі враження про компетентність бібліотекарів із наголосом, що це дуже важливо. Натомість не бракує також думок, які заперечують деякі наші переконання щодо користі запроваджуваних інновацій. Є, зокрема, думка, що бібліотеки безуспішно жетуються за новими технологіями замість того, аби їх запроваджувати поступово. Частина осіб визнали нереальним переконання, що люди будуть відвідувати бібліотеки, аби користатися там Інтернетом. Концепцію бібліотеки 2.0 окреслили як суто внутрішнє вирішення, яке служить тільки бібліотекарям, а не користувачам бібліотек.

Висловлені публічно думки не обов'язково бувають слухні чи обґрунтовані. Однак якщо вони присутні – навіть якщо не переважають – то важко їх цілковито ігнорувати. Хоча оцінки людей в цьому огляді не викликають захоплення, але, хочемо ми того чи ні, мусимо мати з ними справу. Треба це все переосмислити і виробити план подальших дій. Книжка А. Галуцці може в цьому дуже допомогти.

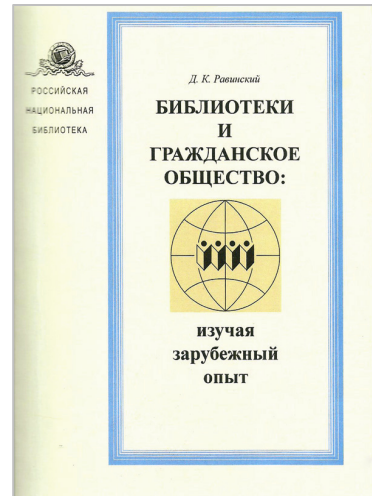
Бібліотеки в суспільстві [***]**

Д[митрий] Равинский. *Библиотеки и гражданское общество: изучая зарубежный опыт*. Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2013. 168 с. ISBN 978-5-8192-0452-8.

Я вже не вперше відзначаю високий рівень публікацій авторів, які походять із Національної бібліотеки в Санкт-Петербурзі. Так виглядає, що зараз там, а не в Москві зосереджено головний центр креативної російської рефлексії щодо бібліотечної справи та обігу інформації. Це підтверджує дуже цікава книжка Дмитрія Равінського, добре підкріплена (це в Росії буває зрідка) англомовними часописами – 111 публікацій, хоча й без найновіших, а також без книжок. У ній йдеться про зв'язки бібліотек із суспільством у країнах Заходу. Я бачу в цій книзі частковий збіг із працею А. Галуцці, однак перспектива тут абсолютно інша.

Автор наводить факти із іноземних бібліотечно-знавчих часописів і робить раціональні і конструктивні висновки без знеохочення, яке останнім часом значно зросло в російських публікаціях. Непрямо він покликається на ситуацію в Росії, достатньо розумно і влучно, аби цю інформацію можна було порівняти з польською практикою.

Основна думка зосереджена навколо про-громадянської орієнтації бібліотек у США та Великій Британії, яка хоч і трохи розмита через загальні декларації, однак підтверджується реалізацією на практиці. Основою такої позиції є якнайбільша до-

ступність бібліотечних послуг для всіх, у т. ч. й для іммігрантів, а також важлива роль бібліотеки в розвитку критичного мислення та локальної громадської активності.

Д. Равінський порівнює таку настанову із тим, що на цю тему думає російська інтелігенція. Пріоритети в російській рефлексії дещо відрізняються і стосуються (на думку автора) передовсім об'єктивної, не спотвореної пропагандою, інформації, незалежності від формальних структур у спілкуванні (комунікаціях), вимог поваги серед громадян і можливості впливати на події. Це дуже цікавий, навіть незвичний погляд на сенс громадянської позиції – з таким я ще не зустрічався у російській, у т. ч. позабібліотечній, літературі.

На думку автора, за кордоном бібліотеки охоче називають осередками демократії і декларують необмежений доступ до них, принаймні до публічних бібліотек. Так думають політики, директори бібліотек та бібліотечні організації. Натомість рядові бібліотекарі, хоча й не заперечують проти самої ідеї, однак наголошують на труднощах її втілення в житті. Мова йде про економічні проблеми та з матеріальною базою, які неможливо ігнорувати. Спроби зарадити собі власними силами, зокрема через встановлення оплати деяких послуг, ситуації не виправляють, лише дуже дратують громадськість.

Практики зі свого боку найбільше нарікають на прикрих користувачів, кількість яких зростає, при цьому ніхто нічого не робить, аби вгамувати їх злу та агресивну поведінку. Так виходить, що гасло демократизації бібліотечного обслуговування має й деструктивний аспект. Він пов'язаний із загрозою для збереження приватності, на якій так охоче наголошують непрактики, але вона повністю виключена навіть у бібліотеках (не кажучи вже про Інтернет). Останнім часом у США її порушують навіть офіційно, згідно закону "Patriot Act". Тому дуже легко виходить жонглювати гаслами, які виконувати доручається іншим людям.

Автор відзначає ще й інші суперечності. Зокрема, поруч із неприхованим ентузіазмом щодо Інтернету знаходиться винятково технологічне ставлення до нього, що не гарантує поліпшення стану суспільної комунікації. Як доказ – не завжди однозначний – наводиться досвід Румунії та Польщі. А в різних повідомленнях з-за кордону йдеться, що Інтернет породжує нові комунікаційні виключення, які, зрозуміло, суперечать ідеї демократії, тому слід їм запобігати і в цьому, зокрема, полягає суспільний обов'язок бібліотек.

Конкретніше: для бібліотек, особливо публічних, підтримується установка на забезпечення індивідуальних потреб (у СРСР такий підхід був небажаним) в освіті та саморозвитку, в Англії ж ще й на допомогу соціального характеру та на протидію виключенню через пристосування до використання інформаційних пропозицій. Одночасно підкреслюється важливість позитивних дій та вражень у локальній спільноті. Згідно правил, бібліотека повинна бути успішним передавачем повідомлень місцевого та загальнодержавного значення, а також осередком зустрічей та обміну думками із завданням створювати чи відновлювати соціальні зв'язки в громаді.

Можна легко помітити тут схильність до порожніх гасел, однак є й конкретні практичні ініціативи. Передовсім вони стосуються бібліотечних пропозицій для дітей, молоді та іммігрантів. Є й інші проекти – також із додатковим фінансуванням – громадського характеру, як, скажімо, оригінальна акція в англійському місті Госпорт під загальною назвою "Зміни своє життя", в якій бібліотеки інформували про можливості професійної перекваліфікації або поглиблення знань, а також пропонували перелік (який постійно оновлювався) вільних робочих місць по сусідству. Зрештою, Д. Равінський згадує ще багато ідей. З того виділяється дещо більше конкретизована

концепція орієнтації бібліотек на навколишнє середовище, однак і пустослів'я там є немало, чого сам автор намагається не помічати.

Обов'язки бібліотек в архівуванні багатьох фахівців окреслюють як бібліотечне співтворення колективної пам'яті – на місцевому, регіональному чи національному рівнях. Так вважають, щоправда, не лише самі бібліотекарі, та й думка ця зовсім не нова. Автор у коментарі від себе пов'язує її із засадничим нищенням бібліотек окупантами в різних країнах під час Другої світової війни. Тоді йшлося про придушення національного духу. Він, зокрема, наводить як приклад спробу онімечити бібліотеку Ягеллонського університету в Кракові.

Окрім того, інтеграційні завдання, передовсім публічних бібліотек, у західній фаховій літературі корелюють із масовою втечею мешканців міст до сільської місцевості, де таким чином постають нові спільноти, внутрішньо зовсім не зв'язані. Тому, на думку багатьох, публічні бібліотеки – це єдині інституції, які реально можуть допомогти в інтеграції цих новоутворених спільнот.

Як? У соціології виділяють три основні місця спільного існування людей. Перше – це дім і родина. Друге – це місце праці чи навчання. Третє місце там, де доходить до неформальних спонтанних контактів між людьми, починаючи від супермаркетів і закінчуючи різними клубами. А в Скандинавії бібліотеки називають четвертим місцем, аргументуючи це тим, що вони є змішаним сурогатом трьох перших. Вони пропонують лектуру для цілих родин та різні сімейні програми, підтримують різноманітне навчання та професійне вдосконалення, уможливають контакти між співмешканцями. Таким чином з'являються (можуть з'являтися) зародки локальних спільнот громадян.

А з огляду на величезний приплив імігрантів до США чи Великої Британії (та й для Росії ця проблема актуальна) публічні бібліотеки там залучаються до реалізації численних дотаційних програм, спрямованих на них. Їх головною метою є полегшення адаптації зі збереженням (якщо хтось цього хоче) культурної окремішності. У Росії цього немає, хоча така проблема існує. Однак загалом у цій частині Європи (так само й у нас) вже починають говорити про бібліотечне обслуговування імігрантів та етнічних меншин.

Д. Равінський також звертає увагу ще й повідомлення у пресі про різні навколобібліотечні явища, які впливають на функціонування бібліотек. Це, зокрема, політична активність деяких бібліотекарів, яка в різних країнах відбувається по-різному, але не приносить жодних здобутків ні індивідуальних, ні для професійної групи. Політики іноді потребують інформаційної та промоційної підтримки від бібліотек, але самі ніде не поспішають ці бібліотеки підтримувати.

Інституційно бібліотеки найчастіше, але без особливого успіху, залучаються до боротьби із політичною чи суспільною цензурою. Вони опираються на наказам вилучити матеріали, які вважаються, наприклад, екстремістськими (іслам, анархізм) чи тими, що пропагують порнографію, також відмовляються інформувати працівників спецслужб про бібліотечні замовлення окремих користувачів. Але влада сильніша і має необхідні засоби для виконання приписів.

Одночасно самі бібліотекарі також вилучають різні матеріали або ухиляються від їх зберігання, що Майкл Горман назвав *прихованою цензурою*. Бо в цілому є так, що обмеження завжди збуджують протести, але й повна свобода передачі інформації також породжує контрверсії – навіть не враховуючи те, що вона фізично неможлива. Пропозиція зберігати рівновагу, триматися критичного шляху, хоча й слухна,

але може існувати лише в теорії. Її практичне застосування відбувається з опором, із багатьма винятками і ніколи не буває безконфліктним.

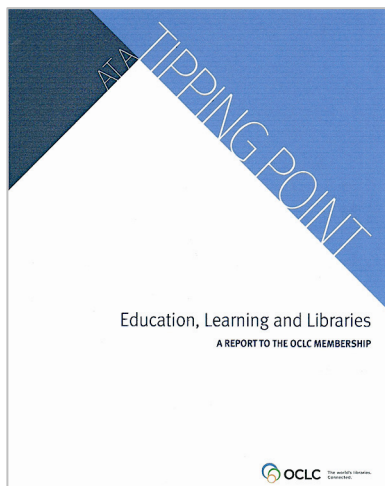
Автор також відзначає нарікання досвідчених фахівців на низький рівень професійних знань у молодших бібліотекарів та на помітну ерозію (на практиці) професійних етичних правил. Однак вину за це лише частково покладають на систему бібліотечної освіти. Загалом зменшення фінансування бібліотек не приваблює до них найкращі кадри; окрім того, органи влади та бібліотечне керівництво підтримують тезу (аби зекономити кошти), що для роботи в бібліотеці не потрібно ніякої особливої кваліфікації. Це чути й у нас у Польщі, та й в Росії теж.

У західній пресі звертають увагу на те, що повідомлення про агонію бібліотек кружляють вже понад 40 років, однак їх масової загибелі немає. Натомість є нагнітання емоцій і примітивне відсилання бібліотек до найпростіших повідомлень та механічне протиставлення їх Інтернету. Суспільний результат таких дій може бути дуже сумним.

Прихильники іншої точки зору підкреслюють, що бібліотеки – це не заміна Інтернету для вбогих. Лише в інформаційній діяльності вони функціонують як спеціалізовані осередки передачі різнорідного та поглибленого знання. Окрім того, беруть значну участь у підтримці критичного та креативного мислення, а для суспільства є потенційно найкращими осередками інтеграції. Бібліотеки корисні не тільки цим, хоча в комплексі процесів суспільного життя перераховані вище переваги видаються особливо важливими.

Денне навчання і онлайн-навчання [***]

At a tipping point. Education, learning and libraries. A report to the OCLC members. Dublin [USA]: OCLC, 2014. 112 s. ISBN 078-1-55653-478-2.

OCLC або Онлайновий комп'ютерний бібліотечний центр (Online Computer Library Center) час від часу проводить дослідження на великих вибірках респондентів і, хоча їх добір викликає опір, на результати варто поглянути. Тим більше, що аналіз використання Інтернету є дуже мало, а в США користувачі Інтернету складають 87 % всього населення і навіть 94 % осіб віком до 24 років – тому добре було б знати, що відбувається.

Цього разу на межі 2013–2014 рр. прозвували думки населення стосовно відносин між безпосереднім (денним) навчанням і онлайн-навчанням, а також підтримки бібліотеками навчального процесу. Дослідження охопило 3728 користувачів Інтернету, які навчаються, і ще 1600 студентів та їх батьків. Це дивна вибірка, однак із результатом дослідження ознайомитися не зашкодить.

Контекст зараз такий, що денне навчання у США подорожчало на 40 % – стандартна вартість чотирирічного навчання близько 70 тис. доларів – і тільки 14 % опитаних батьків задекларували готовність заплатити всю суму. Тому все більше молодих людей, закінчуючи середню школу, розпочинають працювати, аби заробити гроші, і лише згодом стають студентами – ось чому старших студентів стає все більше. Звідси й зацікавлення онлайн-навчанням, бо воно дешевше, хоча його і вважають більше

доповненням основного навчання. Менше ніж 25 % студентів віддають перевагу лише дистанційному навчанню. Натомість як доповнення таке навчання практикують багато осіб – в середньому кожен студент проводить за монітором п'ять годин щодня – і майже половина опитаних визнає таке доповнення вигідним.

Абітурієнти, обираючи спеціальність за оцінкою шансів на подальшу працю, навчальні заклади обирають за їх реноме, а також за можливістю дістати там фінансову підтримку. Цікаво, що в той час про добре бібліотечне забезпечення думають 60–65 % абітурієнтів, а про бібліотечні онлайн-пропозиції – 55 %. На перший погляд, то не мало.

Для студентів бібліотека асоціюється із: місцем власного навчання (93 %), із книжками (75 %), інформацією (74 %), приємним осередком, який викликає довіру (73 %), із можливістю сховатися та саморефлексією (61 %). Як *інтегратора університету* її визначили 53 %, а як *“центр функціонування кампусу”* – 46 % опитаних. В цілому про бібліотеку – в її *фізичному* вимірі – переважна більшість опитаних студентів висловлювалася дуже позитивно. Це, щоправда, зовсім інший спосіб оцінки ніж той, яким користувалася А. Галуцці.

Окремо опрацювали відповіді осіб, які навчаються винятково дистанційно. Тут образ бібліотеки відрізняється радикально. У цих респондентів бібліотека асоціюється із віддаленими послугами у 28 %, а з безпосередніми (на місці) – лише у 14 %. Натомість аж 43 % опитаних визнали, що їм навіть до голови не прийшло скористатися бібліотекою (!!). Навчальні лекції та вправи онлайн 85 % опрацювали вдома, 24 % – на робочому місці і лише 9 % в якій-небудь бібліотеці.

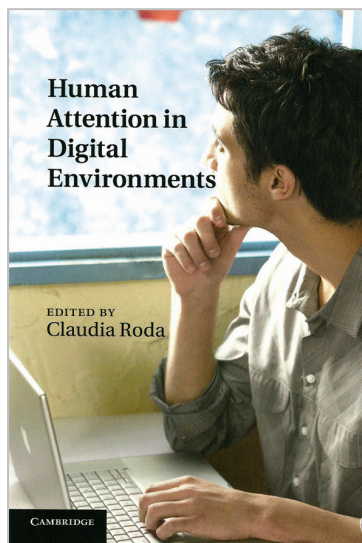
Навіть із цього фрагментарного повідомлення можна чітко зрозуміти, що повнопрофільне дистанційне навчання онлайн насправді ніяке не навчання. Хто в цьому сумнівається, нехай відвідає дантиста, який вивчав стоматологію винятково онлайн.

Ще про дистанційне навчання [***]

Human attention in digital environments / ed. Claudia Roda. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 323 s. ISBN 978-1-107-67043-3.

Важко, аби знання про процеси сприйняття (семіотично різноманітні) повідомлень, зокрема, із психологічної точки зору, залишалися поза нашою увагою, бо це квінтесенція всієї галузі бібліотекознавства та інформології. Однак відповідну інформацію треба сприймати із якнайбільшою обережністю і не добре, коли її квазінауковим коментуванням займаються особи, які психології ніколи не вивчали.

Передовсім тому, що не існує однієї монолітної психології. Такої не було навіть за моїх студентських часів (давно), хоча формально тоді обов'язковим був один підхід, біхевіористичний; але й альтернатив було дуже багато. Зараз їх є ще більше, особливо коли відокремилася нейронаука і зі своєю *праматір'ю* залишається у певній незгоді. З іншого боку: аналіз сприйняття важкий, дорогий і жахливо трудомісткий, відповідні дослідження виконують у

малому масштабі і тому вони часто мало між собою узгоджуються і завжди є неповними. Окрім того, має значення, хто певне дослідження фінансує і які це видатки – тому обережності тут ніколи не буде забагато.

Це підтверджує публікація, яку тут розглядаємо; вона не позбавлена суперечностей і недостатньо ясна. В ній бракує детальної інформації про проведені дослідження, та й генеза кінцевого матеріалу належно не вияснена. Безпосередній початок цьому огляду поклали дослідження *AtGentive* чи *Attentive Agents for Collaborative Learning*, які з 2005 р. (до якого часу? не відомо) виконував міжнародний колектив учених під керівництвом професора Клавдії Рода з Американського університету в Парижі. На реалізацію проекту Європейський Союз виділив 1,65 млн євро, визначаючи центром NSEAD – Міжнародну вищу школу бізнесу та управління з головним офісом у Фонтенбло під Парижем. Аби цю інформацію зібрати, я мусив здійснити спеціальне розслідування, бо в книжці жодних пояснень немає.

В публікації йдеться про можливість стимулювання уваги в індивідуальному та колективному процесах навчання за посередництвом електронних засобів, тобто в дистанційному навчанні. Це засаднича проблема для такої форми навчання, тому треба знати всі деталі дослідження (а в книжці є їх дуже мало), а також чітко конкретизувати результати спостереження (що теж виходить погано). Таким чином тема дослідження (разом 12 статей), потенційно дуже важлива, у цьому збірнику, незважаючи на кольорові таблиці, представлена досить загадково, а думки та висновки авторів остаточно ні про що не переконують.

Керівник проекту та редактор книжки К. Рода у значній за обсягом статті характеризує суть проблеми, однак це головно переказ того, що вже відомо, і, як будь-який реферат, вона має технічний характер. На цьому тлі вона розглядає концепцію досліджень, якими керувала, їх обсяг, межі та спосіб інтерпретації явищ.

Я вже давно наголошую, що існує фундаментальна проблема, яку не помічають ентузіасти дистанційного навчання. Під час сприйняття інформації з монітора неодмінно настає розсіювання уваги, а саме вона ж і визначає взаємодію споживача з оточенням та знаряддям передачі інформації; в навчальному процесі вона також є неодмінним чинником, тому увагу необхідно опанувати.

Увага може бути автоматично спровокована внаслідок підсвідомих процесів: тоді її супроводжує зусилля хоч і невелике, але таке, що може змазати мету всього процесу; таку увагу важко зосередити. Інакше кажучи: все до нічого. Тому в навчанні необхідною є увага усвідомлена, контрольована, але вона вимагає значних зусиль, великих витрат енергії і схильна до непорозумінь. Особливо в цифровій комунікації, коли з'являється багато різних сигналів, немає тягlosti передачі інформації і настає взаємодія різних процесів. Такий хаос – це серйозна проблема.

Є ще й інша. Під час сприйняття сигналів активізується безпосередня робоча пам'ять – невеликого обсягу і короткотривала – і тому має розпочинатися відбір, а потім ще й обмін інформації, а її на моніторі буває багато в один момент. Як наслідок, мусить відбуватися і втрата значної частини інформації (у т. ч. й важливої), і лише те, що залишилося, заноситься до тривалої пам'яті – але, підкреслимо, не все, особливо коли концентрація уваги була недостатня. Її порушує кожен збій, кожне розсіювання активності, якого неможливо уникнути в цифровій комунікації. Тому саме на контролю і спрямуванні уваги в умовах електронного навчання зосереджений весь дослідницький проект, який тут розглядаємо.

Автори з Австралії додають ще кілька зауважень. Отже, Інтернет, за своєю природою багатосеміотичний, уже через це збільшує пізнавальне навантаження, що для навчання дуже не вигідно, бо у процесі сприйняття окремо відбувається перетворення візуально-просторових імпульсів, а окремо – вербальних (хоча я зустрів і думки, що це не так), тому сама мова передачі інформації посилює розсіювання уваги. В одно-рідній та лінійній письмовій комунікації нічого такого немає.

Але в наступних висновках з'являються різноманітні суперечності. Отже, автори вважають, що таке змістове перевантаження може бути викликано (наприклад) поєднанням зображення та тексту – ефективніший є сам писаний текст – але це не зовсім узгоджується із загальним досвідом та... наступною статтею інших авторів, де написано щось протилежне. Згадані австралійці також зазначають, що багаторазове дослівне повторення тієї самої інформації також може занадто обтяжувати роботу пам'яті, не сприяючи запам'ятовуванню. Однак і з цієї теми я міг би навести протилежні думки, а до того ж виникає питання: коли таке переобтяження відбувається, а коли ні. Ось із такої послідовності різних проблем та різноманітних, взаємно суперечливих сумнівів з'явилася концепція досліджень можливості контрольованої концентрації уваги у процесі електронного навчання.

Дослідження були підготовані та виконані, однак уміщені в збірнику звіти багатьох авторів на цю тему досить каламутні. Відсутній детальний опис проведення експериментів, представлення методології дуже загальне та неоднорідне, а формулюванням результатів дослідження бракує конкретики. З'являється враження (помилкове?), що висновки не виявилися достатньо однозначними, і це – у контексті таких великих видатків на проект – було, мабуть, важко визнати.

Базова теза походила із доведеного вже факту, що увага може відбирати сигнали, контролювати їх перетворення та підпорядковувати активність сприйняття головній меті всього процесу. На основі цього вирішили, що увага – якщо буде належно стимульована ззовні (а на початку це визнали можливим) – може дуже добре збільшити ефективність процесу навчання із використанням Інтернету.

У зв'язку з цим були підготовані модельні способи концентрування уваги під час електронного навчання та стимулювання такої концентрації у двох варіантах. Перший із них, статичний, однаковий для всіх учасників, наперед визначав методи зберігання контролю над інформацією, що надходить із монітора. Другий, динамічний, адаптувався індивідуально та змінювався протягом перебігу процесу через контакти консультантів-стимуляторів з учнями та учнів між собою. Правда, технічного опису, як би то мало виглядати в деталях, у збірнику немає.

Накинену згори схему застосували до трьох фаз процесу: вступної, реалізаційної та кінцевої, відповідно розрізняючи правила дій. Однак експериментальний аналіз результатів не підтвердив того рівня успішності проекту, на який розраховували. Окрім того, перевірку проводили в голландській (деякі дослідники – голландці) і чомусь чеській групах учнів, хоча про жодного чеського дослідника не йшлося. Правда, були дві особи з Македонії, але чи знає там хтось, що то не те саме.

Було також проаналізовано результати стимулювання уваги в іншому варіанті: динамічному, інтерактивному, під час групового електронного навчання із можливістю взаємної співпраці учнів та обміну інформацією. Базовий проект *AtGentNet*, власне, і полягав у перевірці співпраці учнів та схильності до стимуляції, яка, кажучи загалом, виражалася в персоналізації змісту повідомлень, усуненні непорозумінь у

сприйнятті, зменшенні засобів передачі інформації (або обмеження пізнавального переобтяження), підтримки розуміння мети і користі навчання, яке відбувалося. Однак і тут однозначного визначення результатів немає.

Є тільки декларація, що безпосередні маніпуляції (інструкції стимуляторів, радників, агентів) настановами, наскільки вони взагалі можливі, бувають важкі. Успішною є непряма діяльність: інтерактивна співпраця всіх учасників групового електронного навчання. Але й цей варіант може бути конфліктним, тому правила поведінки ще слід допрацювати.

З цього випливає хіба те, що до дистанційного навчання в електронному форматі треба підходити дуже обережно (а цієї обережності ніде не видно), а його ефективність, якби було єдиною формою початку, здається дуже обмеженою. Єдиною однозначною думкою, присутньою в книжці, є та, що чим простіші форми проведення та підтримки навчання (у т. ч. й електронного), тим кращий буває й результат. Але до такого висновку можна дійти і за набагато менші кошти.

Університетські бібліотеки: наскільки нові? [*****]

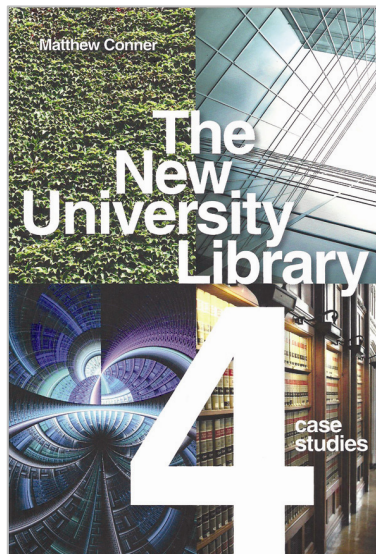
Matthew Conner. *The new university library. Four case studies*. Chicago: ALA Editions, 2014. 176 s. ISBN 978-0-8389-1193-8.

Розглянемо тепер дуже цікаву публікацію про інновації в університетських бібліотеках; її автором є Метью Коннер з бібліотеки університету в американському Девісі. Це добрий огляд інноваційних спроб, уписаних (більше чи менше) у тяглість бібліотечних практик – в залежності від індивідуальних уподобань. Автор не сумнівається, що настав новий етап розвитку бібліотек і *якісь* зміни неминучі, бо інакше функціонування бібліотек почне втрачати сенс. Однак не наголошує, які саме, і тому пропонує різноманітні варіанти змін у чотирьох різних бібліотеках.

Інколи, може, занадто детально, бо хотів би охопити все, а це неможливо. Також трохи тенденційно, як на мене, легковажить друкованою літературою як тим, з чого постає бібліотека. Вона ж іще не вмерла, тому хотілося би більше поміркованості. Окрім того, мене відражує некоректне ставлення до Майкла Гормана, якого зрештою знають (так же ж?) всі фахівці, тоді як про М. Коннера у Польщі чув поки що тільки я.

У США прийняли навчально-дослідницький варіант університету – як і майже по всьому світі, тому не розумію, чому автор стверджує, що це німецька модель, – який вимагає сильної інформаційної підтримки. Тому й місцеві університетські бібліотеки, ще за рекомендаціями М. Дьюї орієнтувалися головню саме на інформаційне обслуговування користувачів і успішно з цим справлялися, аж поки не настала економічна криза. З обмеженням фінансування розпочалися проблеми. Настав час поглибленої інноваційності.

Перехід на автоматичне обслуговування повністю себе не виправдовує, бо є і досить дорогим, і занадто схематичним. Експериментують із мобільними формами:

дистанційним обслуговуванням, або на місці чергові бібліотекарі кружляють із iPad-ами, з'являються й інформаційні пункти поза бібліотеками. Як крайній випадок, в різних місцях ліквідовано кілька бібліотек інститутів, а їх працівників включили до штату інститутів, що є, на мою думку, просто жакхливим.

Університет в Маноа на Гаваях утримує дві окремі бібліотеки: для студентів бакалаврату та магістратури. Однак деталей цього особливого поділу не наведено. Спільним для обох бібліотек є місце розташування (цікаво, чи тільки воно), що, однак, нівелюється предметною сегментацією фондів і колекцій. Правда, це зауваження троху надумане, бо така структуралізація притаманна бібліотекам вже тривалий час. Натомість, на думку автора, там створили справді оптимальні умови для навчання та наукової роботи, бо на всіх місцях для читачів є всі можливі комунікаційні засоби та обладнання.

Бібліотека університету в Урбана-Чемпейн (в тому виші працював Майкл Горман) виконала низку справді хірургічних організаційних операцій. Із 40 факультетських бібліотек ліквідовано (злиттям) 10, до більших бібліотек (власне факультетських) приєднано численні бібліотеки інститутів, а бібліотекарів із них включено до штату інститутів. Будуть там заварювати каву? Не можна приховати, що це дуже драматичне вирішення проблеми.

Інформаційні пропозиції інтегрували і зосередили в головній бібліотеці. Там знаходиться центральний осередок і підтримує зв'язок з інформаційними працівниками, які (з iPad-ами) чергують в бібліотеках підрозділів. Там працюють також над новою концепцією різноманітних рекреаційних пропозицій, аби зменшені показники відвідування не спровокували неприємних для бібліотекарів організаційних рішень.

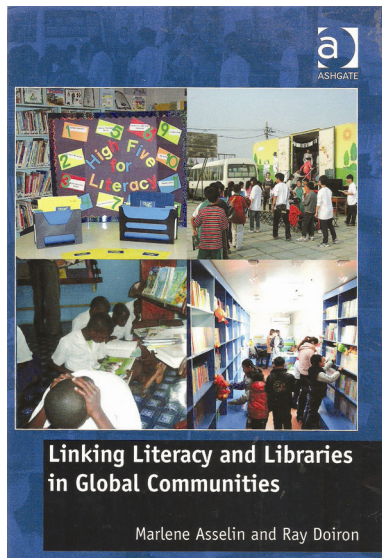
Як бачимо, кожна бібліотека змагається з реаліями життя відповідно до своїх уподобань та можливостей. Немає жодної спільної концепції, є просто метод індивідуальних спроб та помилок. Однак найгірше було б не робити нічого, бо теперішній час зовсім не ласкавий.

Далеко від центру [****]

Marlene Asselin, Ray Doiron. *Linking literacy and libraries in global communities*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2013. 155 s. ISBN 978-1-4094-5284-1.

Двоє канадських професорів, Марлен Асселін із Ванкувера та Рей Дойрон з Острова Принца Едуарда вирішили описати бібліотечні практики в далеких від центру цивілізації регіонах. На жаль, виконання цього задуму вийшло досить кепським, із небувалим хаосом у викладі матеріалу. Немає основної інтегруючої думки, описи численних бібліотек (зрештою, добре ілюстровані) поєднані разом беззмістовно, а вплетені між ними загальні зауваги переважно банальні та очевидні. Потрібно докласти зусиль, аби не припинити читання після кількох сторінок – хоча в цілому є про що подумати.

Загальна ідея така, що варто вирватися за межі євроамериканоцентризму. Бо по всьому світі бібліотеки прагнуть до тієї самої мети, хоча й умови її реалізації неоднакові. Ми надміру самовпевнені, спостерігаючи дійсність через призму власного повсякденного життя, тоді як вона часто буває цілковито іншою.

Всі бібліотеки спрямовані на навчання. У розвинутих країнах основою для них стає формула Learning Commons, однак не всюди у світі існують необхідні умови. Є й бібліотеки без елементарної бази (навіть не електрифіковані), які теж мають щось робити. Вони змушені зводити освітні заходи (які зараз, за формулою *New Times*, мають бути комунікативно різносторонніми) лише до самого читання.

Зрештою, підтримці читання і читачів присвячені *всі базові* бібліотечні програми – індивідуальні, групові, колективні та (де це можливо) мережеві – із твердим переконанням, що це головний чинник суспільного розвитку, який, однак, не буде діяти сам по собі. А воно не легко, бо часто навіть книжок бракує, особливо видань мовами етнічних меншин.

На думку авторів, сприятливі для читання умови є тоді, коли наявні багатий вибір текстів та

можливість (і при тому ще й вміння) їх використати; ще, однак, необхідніша сприятлива атмосфера, набір заохочуючих прикладів поведінки та співучасть оточення. Не скажу, що це найкращий перелік умов для підтримки читання, який я коли-небудь бачив, але і сперечатися з ним немає причини.

Охарактеризовані в цій книжці бібліотеки можна приблизно поділити на дві категорії. Є такі, що, незважаючи на свою периферійність, мають добру базу, обладнання (електроніку) і професійних бібліотекарів на чолі. Там, поруч із різними освітніми програмами, відбуваються розмаїті заходи, які сприяють розвиткові читання. Бібліотеки в Порто-Томбатас (Бразилія), біля Сіднею (Австралія) чи в Селангорі (Малайзія) зі своїми пропозиціями для читачів зайняли б високе місце у будь-якій мережі публічних бібліотек. Хоча саме малайзійські бібліотекарі більше за інших нарікають на нехоть молоді до читання, однак роблять, що можуть.

Мене зацікавив наведений приклад шкільної бібліотеки у фінському (250 тис. населення) місті Еспоо, де взагалі немає фахових бібліотекарів (у бібліотеці працюють позмінно різні вчителі), натомість від кількості програм на підтримку читання аж крутиться в голові. Ось чому їх статистика показує фантастично високі показники поширення книги. Там дбають і про збірки книг різними мовами, бо вплив іммігрантів із родинами щороку зростає.

У різних частинах земної кулі трапляються абсолютно сучасні бібліотеки з професійним керівництвом та повним портфелем пропозицій для користувачів, але є й дуже далекі від стандартів, хоча і вони намагаються робити, що треба. Наприклад, сільська бібліотека в Кабуббу (Уганда) не має ні електричного струму, ні фахового персоналу, книги у фондах переважно (на 80 %) англійською мовою, бо походять із дарів. Однак і тут на волонтерських засадах вчать читати та заохочують до читання, хоча брак видань місцевими мовами дуже ускладнює роботу. Така ж ситуація і в кенійському Кінанго. У такому контексті повертається (уже втрачене?) усвідомлення незвичайної, універсальної цінності літератури.

Найцікавішим, однак, у цій книжці мені видався фрагмент про мандрівні бібліотеки, про які зараз ніби менше згадують, хоча вони і далі функціонують по всьому світі у двох варіантах. Як бібліобуси чи рухомі бібліотеки, які надають свої послуги “з коліс” у різних місцях в різні дні. І у вигляді дистрибуторів комплектів книг на обмін, які довозяться до визначених пунктів доступу. Автори звертають увагу на проблеми, які можуть бути у таких бібліотек (окрім власне автомобільного транспорту). Бо коли немає ні доріг, ні палива...

Отже, в Кенії є такі бібліотечні пункти, до яких книжки довозять каравани верблюдів. У Колумбії тут і там використовують віслюків, у Венесуелі краще справляються мули, у Таїланді часом допомагають слони або довозять книжки човнами, а в Азербайджані є такі високогірні поселення (з бібліотеками), куди доїжджають лише найпотужніші вантажівки. І це також сучасні бібліотеки, які служать тому ж, що й всюди: інформації, знанню та рефлексіям, а також відпочинку. Варто розуміти, що буває й так.

Незвичайний каталог [*****]

Борис Беленкин. *Малотиражные издания по истории политических репрессий в СССР в библиотеке Общества “Мемориал”*: аннотированный указатель. Москва: НИПЦ “Мемориал”; Изд-во “Звенья”, 2014. 160 с. ISBN 978-5-78700-121-1.

Публікація, про яку тут інформую, є в будь-якому разі незвичною, навіть з формальної точки зору. Видали анотований покажчик, а таких вже немає, хіба лише окремі видавництва друкують щось подібне. Такі покажчики зараз функціонують як електронні видання в Інтернеті. Однак саме для цієї публікації друкована форма – єдина, що має сенс.

Покажчик видало російське товариство “Меморіал”, і це черговий незвичний факт. Бо це ж релікт зовсім іншої Росії, ще допутінської – в сучасній атмосфері ресталінізації та реімперіалізації його там сприймають як політичний СНІД. Товариство, засноване в 1989 р. для документування злочинів комуністичного режиму, поки ще діє і робить, що може, але вже є в судах позови заборонити його діяльність і врешті-решт так і станеться. Після судового вироку все, що “Меморіал” виставив в Інтернеті, буде стерте одним кліком. Тому друкована форма видання виправдана, бо важче буде все знищити.

“Меморіал” утримує в Москві власну загальнодоступну бібліотеку, де зберігається 30000 томів різними мовами, головню російською. Цих видань немає в інших бібліотеках, тим більше немає в книгарнях. Зі всієї колекції член керівництва товариства Борис Беленкін виділив і описав 409 видань із дуже малими накладками (до 120 прим., причому 46 видань накладом до 50 прим.), опублікованих після 1992 р. Окрім того, в цій книжці є низка дуже цікавих загальних бібліологічних рефлексій, які варто тут представити.

Зараз в Росії типовим вважається наклад друкованої книжки у 1000 прим., однак більше половини видань виходять меншими накладками, а 40 % видавничої продукції не досягають навіть 500 прим. Для такої величезної країни це сумна ситуація, бо майже всі варті уваги публікації мають дуже умовний рівень доступу. Трапляються й книги, надруковані накладом менше 300 прим. – то так, ніби їх зовсім немає. Вони трохи нагадують колишній самвидав, різниця хіба в тому, що виготовлені видавництвами і не входять в колізію (поки що?) із законом; аби їх відрізнити, з'явилася назва “самопали”.

Їх немає в жодній книготорговельній мережі, вони не надходять до бібліотек, бо комплектування російських бібліотек зараз цілковито розладналося. Теоретично принаймні 16 прим. кожної книги мали б надходити до Книжкової палати як обов'язкові примірники для визначених бібліотек, але... Книжкову палату ліквідували.

Покажчик укладено за прізвищами авторів в алфавітному порядку, хоча деякі описи розпочинаються іменем автора – така неоднотайність трохи розчарує. У деяких описах вказано наклад, хоча й не у всіх; автор покажчика запевнює, що всі накладди низькі. Частина видань мають офіційні індекси ISBN, кілька мають фальшиві індекси, а чимало друків не пройшло жодної централізованої реєстрації. Буває й таке, що назва з обкладинки не співпадає з назвою на титульній сторінці. А загалом видання високого рівня і цілком професійні знаходяться поруч із відверто графоманською продукцією.

Головна цінність і всієї колекції, і її вибраної Б. Беленкіним частини полягає у змістовій унікальності. Автор, до речі, з цієї причини висловлює занепокоєння, пов'язане із удоступненням книжок за межі бібліотеки (на абонемент). Того, що з різних причин не повернеться, відновити жодним чином не вдасться.

Це справді покажчик, чи каталог, список, що, однак, не позбавляє його змістової цінності. Наповнення книги вражає: воно стікає кров'ю та слізьми, бо документує жахливі злочини невідомого раніше масштабу, якого не досяг навіть Гітлер. Це справді реєстр, але передовсім нещастя і трагедії – окремих осіб, менших і більших груп і цілих народів. Росіян, українців, білорусів, поляків, литовців, казахів, поволзьких німців, німецьких полонених, власівців та дисидентів. Юдеїв, католиків, іновірців, разом з ними – і православних священників. Школярів та дітей “ворогів народу”. Не було соціальної групи, якої б не торкнулися репресії.

Там є довгий перелік білогвардійських офіцерів, розстріляних у 1921 р. в Архангельську. А поруч присутні 23 томи (!!!) прізвищ репресованих і страчених людей без причини, за ніщо. Сухий опис убивства мільйонів жертв голодомору на Україні межує зі звітами про потворні практики режиму стосовно всіх, хто потрапляв під руку. Показовими є й місця видання тих книжок: це карта всієї Росії та сусідніх країн, але найбільше трапляється сибірських міст, бо там залишаються родичі жертв режиму та наочні свідки його злочинів. Це все не вкладається в голову. Цей анотований покажчик просто неможливо читати.

Колись (дива не буває) нарешті буде реалізоване рішення про ліквідацію “Меморіалу” і його напрацювання будуть вилучені з Інтернету протягом кількох хвилин. Тільки наївні люди можуть думати, що це неможливо. Натомість для знищення друкованих матеріалів необхідно буде запустити машини з переробки макулатури та розпалити вогнища, як то вже не раз було в історії. Бо невідгідну владі правду завжди випалювали вогнем. Але ніколи, жодному режимові такі вогнища не допомогли на сто відсотків.

Про рекреацію [***]

Peter Bramham, Stephen Wagg. *An introduction to leisure studies. Principles and practice.* London: Sage Publications Ltd., 2014. 226 s. ISBN 978-1-4129-1875-6.

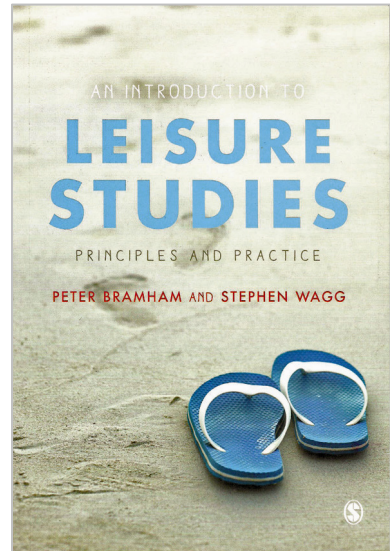
Вже тривалий час спостерігаю скептичне ставлення теоретиків та й практиків бібліотечної справи до однієї із головних її функцій, рекреативної, до пропозицій відпочинку, без чого нормальне існування бібліотек виключене. Ніби і є згода на бібліотечний відпочинок, але якась така сором'язлива, із застосуванням мало зрозумілих евфемізмів, як “відпочинкова” чи “розважальна” функція або “читання у вільний час”. Так, ніби хтось читає тоді, коли зайнятий.

Це просто морочення голови, та ще й ускладнене архаїчним мисленням; його слід відкинути, якщо хтось справді хоче бачити бібліотеки в центрі публічної уваги. Тому я розглядаю тут підручник професорів з англійського Лідсу Стівена Вега і Пітера Бремхема, де є поважний вступ до цієї проблематики, хоча й майже немає безпосереднього зв'язку з бібліотечною практикою. Натомість є багато інформації на історичну та соціально-економічну тематику, автори виконують справжнісінький слалом між Максом Вебером, Карлом Марксом і Зигмунтом Бауманом, тому висновки треба буде спеціально адаптувати до нашої бібліотечної сфери.

Автори підтверджують термінологічну плутанину і припускають, що немає єдиного оптимального визначення відпочинку, рекреації, вільного часу. Ось у Польщі вже віддавна користуються дуже влучним визначенням проф. Антоніни Клосковської, що вільний час – це той, який залишається до цілковито вільного розпорядження. І саме така категорія свободи, не лише рекреаційної, а й загальної, розумової, у цій книжці сильно підкреслюється – у протиставленні до часу, зайнятого працею та різними обов'язковими для всіх і фізіологічними діями. Це треба запам'ятати і не спрощувати поняття рекреації.

А буває по-різному, бо спеціалісти з різних галузей науки, які аналізують це поняття, виконують дуже неоднорідні, часом банальні спостереження, буває, що й суперечать одні одним. Окрім психології та соціології, для яких рекреаційна діяльність часто є формою комунікації, цим питанням займаються економічна, географічна, політична науки і всі разом викликають розлад у пізнанні, що зовсім не допомагає практикам.

Різні економічні та політичні чинники викликають у взаємовідносинах пропозиції та попиту надлишки матеріальних ресурсів чи енергії, які можливо, а навіть і необхідно використати. Рішення виконавців у цій площині мають індивідуальний характер, але стимуляція та створення можливостей є квінтесенцією комерційних (продати рекреаційні пропозиції) і політичних (створити чи не створити умови для певних форм релаксації) чинників. Адже можна те чи інше підтримати або навпаки, чимось завадити. Політична, звичаєва, релігійна практика знає численні випадки зао-

хочень, застережень чи заборон, у т. ч. й расистських чи сексистських. Зараз у різних країнах рекреаційну бібліотечну політику або інтенсифікують (Велика Британія, Нідерланди, скандинавські країни), або ігнорують, а десь навіть маргіналізують.

Існує несприятлива для роздумів про релаксацію історична спадщина. Колись відпочинок часто асоціювали із нечисленною, але впливовою і занадто багатою соціальною групою нероб, тому він загалом у суспільстві мав низьку етичну оцінку. Тим більше, що й релігія (особливо протестантська) вчила, що не треба марнувати час. Результати цього і сьогодні дуже добре видно.

У традиційному аграрному суспільстві це ставлення та сама природа визначали ритм рекреації, максимально скороченої в часі і обмеженої пізніми періодами доби і року, тому немає нічого дивного, що повсюди поширився (серед чоловіків) її алкогольний варіант. У містах же ритміку днів та тижнів визначали правила торгівлі та ремесла, потім фабричного виробництва, а місце відпочинку було цілком маргінальне. На такому фундаменті зросло більше обмежень і заборон, аніж креативних задумів.

Лише коли збільшилася тривалість вільного часу, а межі між працею і відпочинком стали еластичнішими, розпочали інакше думати про рекреацію. Спочатку голов-но у сфері управління (суспільного і політичного) для відновлення сил або / чи для відвернення уваги, пропонуючи і накидаючи передовсім колективні і комерційні форми, зрештою, не без успіху. Це, а також зростання рівня добробуту в євроамериканських країнах викликали той ефект, що в 1960-х рр. з'явилося навіть поняття рекреаційного суспільства.

Однак такий ніби гармонійний образ швидко розвіявся під впливом нових умов, особливо коли застосували руйнівний постмодерністичний підхід. Навіть заперечувалося існування будь-якого порядку. Тим не менше, навіть З. Бауман, стверджуючи, що настала фаза дезорганізованого капіталізму, зауважив, що значення культури і відпочинку для вже дуже роздробленої сучасної дійсності зростає. Хіба це не аргумент на користь серйозного сприйняття цієї частини бібліотечних завдань?

Рекреація, забава, відпочинок, гра – це не просто банальні поняття. Для дітей кожна гра – це форма входження у світ міжлюдських взаємовідносин. Розповсюдження цієї практики на рівень родини із різних поколінь має допомогти пристосуватися до суспільних ролей, умов та цінностей. То вже політичне питання, тому не дивно, що рекреаційна політика стала предметом зацікавлення і засобом управління органів влади різного рівня. Результати виявилися різноманітними.

Помітили, що англійське покоління колишніх “метеликів”, про яких говорили, що то діти Тетчер, і передбачали їм чудові перспективи (у т. ч. і завдяки новим релаксаційним можливостям) – це зараз найбільше зі всіх фрустроване покоління. Як бачимо, ліберальні механізми не подіяли достатньо успішно, хоча за прем'єрства залізної леді англійським бібліотекам було найкраще.

З тих часів все швидко змінилося. Завдяки (як підкреслює Бауман) сильним впливам родини рекреаційні установки – колись спрямовані на локальне або професійне середовище – стали зараз дуже індивідуалізованими і пов'язаними лише із сім'єю. Одночасно частково зникла колишня виразна різниця між високим і помірним рівнем релаксаційних послуг. Сучасна ситуація значним чином є новою (окрім вже тривалого в часі попиту на різні подорожі) і вимагає вироблення свіжих концепцій організації відпочинку. У т. ч. й у бібліотечній практиці. Часто згадувані програми роботи публічних бібліотек у США, Великій Британії, Канаді та Скандинавії унаочнюють різноманітність (яка постійно зростає) пропозицій для цілих родин.

Десь на маргінесі основних розважань з'являється в книжці узагальнююча думка, на яку слід обов'язково звернути увагу. По всій Європі та в деяких інших країнах статистики повідомляють про значне зростання кількості студентів та випускників університетів. Виглядає так, що попит на рекреаційні послуги мав би якось змінитися. Автори, однак, це заперечують.

На їх думку, навчальні заклади не виконують жодної культуротворчої ролі. Менша частина студентів важко вчиться, тому на релаксаційні заходи просто не має часу. Більшість натомість на навчанні займається дурницями і здобуває повністю непотрібні знання, а рівень їх відпочинку низький. Мушу визнати, що такої брутальної оцінки студентських реалій – до того ж англійських! – мені ще не доводилося читати.

Автори також відзначають, що бунтівне покоління “бебібумерів” з 1960-х рр. стало вже пенсіонерами, які мають багато вільного часу, грошей і вільних. При цьому зберегли добре здоров'я – зростає кількість літніх людей віком понад 80 років, фізично та інтелектуально повносправних, із зовсім іншими вміннями та зацікавленнями, ніж попередні покоління. Вони налаштовані не тільки на подорожі, але й на спортивну рекреацію, на активне використання пропозицій Інтернету та бібліотек. Зростає й кількість охочих до волонтерської роботи. Це все значить, що програми відпочинку треба значним чином перероблювати, вибудовувати практично з нуля.

Не відомо, правда, чи надовго. В якому часовому вимірі те, що можна підготувати сьогодні, буде відповідати потребам наступних поколінь в десятилітніх, скажімо, періодах? Також у визначених просторових, географічних межах? Всі поділяють стереотип, що світ такий, яким його бачать європейці та американці, а це не так. Інша, більша частина світа все голосніше дає про себе знати.

Сучасна концепція рекреації відповідає західному гедонізму. Але, як зазначає З. Бауман, лишається тільки спостерігати, як настане різке зіткнення місцевої стабільності з фундаменталізмом та ісламом. Результати цього передбачити неможливо. Це в кращому разі означає, що всі сучасні креативні програми релаксаційних заходів виглядають короткотривалими. Тому їх слід модернізувати, а частково й замінити новими.

Віртуальність відносно реальності [***]**

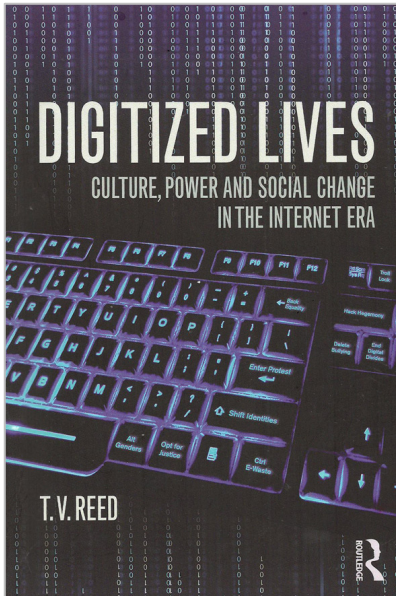
Thomas Vernon Reed. *Digitized lives. Culture, power and social change in the internet era.* New York/London: Routledge, 2014. 237 s. ISBN 978-0-415-81931-2.

Через вторгнення електронних ресурсів світ комунікації – не лише інформаційної – зазнав істотних змін, хоча й не зовсім так, як то зараз оцінюють. Зокрема, цифрова віртуальна дійсність існує *не замість* реальної, але разом із нею і з'явилася із неї ж еволюційним шляхом.

Як воно є насправді, дуже мудро та цікаво пише в своїй новій книжці Томас Рід, професор Вашингтонського університету та Йоркського університету в Торонто. Передовсім він раціонально впорядковує візерунок їх сучасного співіснування, дивиться також у минуле, відзначаючи еволюційну тяглість комунікації між людьми. Вписує це все в ланцюжок із чотирьох ланок: мова > письмо > друк > Інтернет. На його думку, вони провідні серед великої кількості варіантів комунікації.

Але це не просто така собі генеалогічна констатація. Т. Рід намагається визначити *розумні* і гармонійні відносини між суспільством і комунікаційною технологією,

а також між цифровим середовищем і реальною дійсністю. Це головний, високопродуктивний і дуже важливий мотив його праці, яка піддає сумніву технологічний детермінізм і теорії домінування технокультури, які дуже поширилися в літературі, яку вважають науковою.

Професор визнає, що немає єдиної відповіді на питання, що технології роблять із нашим життям. Тим більше, що близько 58 % людства не має з ними нічого спільного. Автор вважає, що так як люди створюють і використовують технології, то логічно, що суспільство має обдумувати і вирішувати, які між ними мають бути відносини і як технології можуть служити людям. І в жодному випадку не може бути навпаки.

Т. Рід також звертає увагу, що поняття віртуального простору використовують надмірно і до того ж хибно його розуміють. Термін *кіберпростір* запровадив у 1984 р. Уільям Гібсон у романі (!) “Нейромант”, надаючи йому метафоричне значення. Це ж витвір уяви – звідси, зрештою, походять і різноманітні страхи щодо домінування машин над людьми, панування кіборгів. Тимчасом ця вигадана конструкція пройшла трансформацію в бік уреальнення, тому тепер у масовій свідомості функціонує як псевдо-автомна дійсність. А це ж нонсенс.

Кіберпростір – нематеріальний продукт, який ніби суперечить реальності, але насправді до неї належить. Він не протистоїть іншим витворам чи просторам комунікації, бо прямо чи опосередковано, а загалом частково, кіберпростір і сама цифрова комунікація використовують попередні комунікаційні досягнення для своїх цілей. Так що така акцентована окремішність походить з його новизни. З часом нове стає звичним і природним, губиться у повсякденному житті.

Автор вважає, що є принаймні три різні виміри цифрового простору, відповідно, й три різні поняття. Є місце “побутування” користувача Інтернету в реальному житті та в Мережі. Може бути також зібрання (індивідуалізованих?) досвідів та мережевих утворень. Є й також (невидимий) комплекс всього мережевого обладнання. Однак таким чином ніхто про то не думає.

До Інтернету Т. Рід ставиться як до процесу, а не як до предмету. Твердить, що це зібрання процесів та відносин, які перебували і тепер перебувають в успішному розвитку. Спочатку був військовий етап (Арпанет), потім навчальний, далі науковий, авангардно-культурний, згодом публічний, комерційний і нарешті загальнодоступний, домашній. Це несподівана модель, але не можна сказати, що вона неслухна.

У такому переліку послідовностей автор відзначає два переломні етапи. Першим був вихід на ринок, часткова комерціалізація, яка радикально змінила Інтернет, десь позитивно, а десь і ні. Другий етап, можливо, найважливіший, пов’язаний із моментом, коли з’явилася Всесвітня мережа (Web). Її запровадив Тім Бернерс-Лі, про якого Т. Рід пише в своїй книжці часто і (як майже всі знавці) неодмінно

“на колінах”. Власне, тоді до Мережі увірвалася армія непрофесійних надавців інформації, і так воно й залишилося.

Про стосунки між “перебуванням” онлайн та в реальній дійсності у книжці є багато рефлексій, але вони розпорошені по всьому тексті. Наведу тут кілька найпомітніших розбіжностей.

На думку Т. Ріда, вихід в онлайн неодмінно пов’язується із дестабілізацією. Користувач Інтернету входить у стан динамічної мобільності і переконаний, що постійно перебуває в русі. Це щось нове, але чи справді такий стан створює проблеми? Не відомо ж, чи відчуття стабільності взагалі потрібне людині. Можливо, й ні. Інша різниця: Інтернет обіцяє користувачеві анонімність (видиму), яку, правда, в безпосередніх контактах зберегти не можна. Це надає сміливості і стимулює розкутість; але одночасно може викликати недобррозичливість або навіть агресію. Що бачимо: хейтерство у Мережі перейшло всі межі. Правда, в реальному житті воно також є, але все-таки виступає не так нахабно. Згадану анонімність не можна повністю гарантувати (що усвідомлюють слабо або й зовсім не усвідомлюють), так само як ніхто не зможе гарантувати повного захисту приватності.

Приватність – це контроль того, що про тебе знають інші. У реальній дійсності її можна частково зберегти, а в Інтернеті – ні. Все, що надійшло до Мережі, можна відтворити. Вже не кажучи про те, що існує мережева *торгівля* інформацією про користувачів, яка безжально руйнує приватність. Тим часом навіть молоді покоління користувачів Інтернету, загалом відкритіші, хочуть принаймні деяку інформацію про себе залишити поза чужою увагою. Звісно, кожен має на те право. Однак забезпечити це право в Мережі, незважаючи на всі зусилля, дуже важко, а повністю і зовсім неможливо².

Неусвідомленню надмірної відкритості Інтернету дорівнює сучасне творення гасел на тему його нібито демократичного характеру. Насправді це липа, необґрунтований міф, – стверджує Т. Рід, – і додає, що в Мережі існують ті самі поділи та бар’єри, які панують у реальному житті. До них додаються виключення через матеріальні причини, невміння користуватися Інтернетом, незнання англійської мови, яка опанувала Мережу, коли лише 6 % людства володіє цією мовою від народження. Для неповносправних осіб труднощі в користуванні Інтернетом ще більші. Не існує й рівних можливостей у пізнанні: у Мережі вкоренився імперіалізм у передачі інформації. Домінують великі корпорації, комерційний чинник неможливо усунути. Хоча, незважаючи на це, для окремих осіб і неформальних груп можливості розповсюдити інформацію в Інтернеті набагато більші, аніж в реальному світі.

Інтернет також не позбавлений різних варіантів переслідування. Поширився сексизм у різноманітних формах дратування жінок, хоча він і не такий сильний, як декотрі стверджують, та й помітно слабше останнім часом. Натомість з’явився е-расизм. Його помітно навіть у збірному портреті користувача Інтернету: це обов’язково *чоловік*, обов’язково *білий* і обов’язково *в окулярах* (тобто, з вищих сфер). Важливо, правда, що Мережа цих явищ не продукує, вона максимум їх лише доповнює. Вони перенесені з практик поточного життя. На думку Т. Ріда, їх буде менше,

² Див., зокрема: Kołodziejczyk Ł. *Prywatność w internecie: postawy i zachowania dotyczące nieujawniania danych prywatnych w mediach społecznych*. – Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2014; Nicholas D., Clark D. *Evidence of user behaviour: deep log analysis // User studies for digital library development*. – London: Facet Publishing, 2012. – S. 85–94.

коли серед надавців та адресатів інформації зростає частка жінок та представників різних етнічних груп.

Однак демократизація Інтернету також вимагає – може, насамперед? – збільшення охоплення ним населення, бо навіть у Європі регіональні відмінності великі, а в світі – взагалі жахливі. Інтернетом у 2014 р. було охоплено від 88 % населення Північної Америки і 70,5 % населення Європи до 35 % в Азії і 26,5 % в Африці. У Скандинавії 97 %, а в Україні – 42 %. Треба починати засипати цю прірву.

Але для того, – зауважує Т. Рід, – потрібні урядові та міжнародні програми, а особливо різностороння підтримка. Необхідні вправні постачальники і посередники, компетентні радники, треба й суспільство привчити користуватися Інтернетом. Автор не пише, що то може бути справою бібліотек, але так воно є. Одночасно слід уточнювати побажання користувачів, а за тим (за допомогою механізмів ринку) представляти відповідно диверсифіковані пропозиції. Але дорога до того ще далека.

Зацікавлення органів влади Інтернетом вже виразно помітне і має характер не тільки підтримки, але й використання. Бо Мережа, безсумнівно, ефективне знаряддя політичної реклами та пропаганди, а також поле для політичних змагань. Звідси походять й різні спроби застосування державної цензури, інколи в інтересах суспільства, частіше – в інтересах влади.

Однак передовсім Т. Рід звертає увагу на зростання політичної активності самих користувачів Інтернету. Вона має форму доповнення думок і оцінок із реального життя, користувачі в Мережі найчастіше шукають *підтвердження* власних політичних поглядів. Автор, правда, вважає перебільшенням високу оцінку інспіраційних можливостей Інтернету в політичній площині, особливо щодо спонуки до дій чи принаймні до декларації або обивательської незгоди. Натомість він звертає увагу, що, разом із широкими пошуковими можливостями, Мережа активізує екстремістів і стає полем брутальної політичної чи економічної боротьби. Кібертероризм – це зовсім не міф, мережевий вандалізм або чорне хакерство загрозливо поширюється, а псування репутації відомим людям практикується так само інтенсивно, як і творення нових зірок інформаційного простору. Це також варіант, хоч і не обов'язково бажаний, відносин між Мережею і реальним світом.

Із приємністю відзначаю, що Т. Рід позитивно ставиться до електронних ігор і бачить у них чимало корисного. Вони підсвідомо вчать багато чому: слухати розповідь та сприймати епічні роз'яснення художніх творів, використовувати технології, дотримуватися правил співучасті (особливо у колективних іграх) і загалом позитивному мисленню. А також надають емоційну компенсацію, якої часто бракує в житті. Автор також розвінчує міф, що кіберігри – це дрібна розвага для малолітніх хлопців. Насправді частіше грають дорослі, а участь жінок в іграх постійно зростає.

Звісно, у сценаріях ігор не бракує дурних стереотипів – тупих м'ясників і сексуальних невільниць – та установок на насильство. Однак прототипи героїв формуються із реального життя і тільки переносяться до Мережі, потім, внаслідок змін смаків громадськості, звідти вилучаються. Потрібно лише сильніше тиснути на їх творців.

Не бракує в тих іграх і глорифікації воєн та армії: аватари в одностроях збуджують емоції, спонукають підтримати попсову баталістику. Але ж століттями хлопці бавилися олов'яними солдатиками, то й тепер воєнні сюжети є важливою складовою різних форм переказу інформації. Так що не електронні ігри є головним розповсюджувачем небажаних повідомлень – всюди довкола їх є набагато більше. З огляду на

позитивні риси цих ігор, які, зрештою, ще не досягли апогею в своєму розвитку, варто дозволити їх апробацію. У тому числі й у бібліотеках.

Натомість Т. Рід занадто односторонньо і категорично розглядає дуже важливу проблему використання Інтернету з освітньою метою. Забагато там некритичної похвали. Він навіть якимось піддає сумніву думку, що Інтернет пов'язаний у сприйнятті зі спрощеним мисленням, що, зокрема, 5 років тому зазначав у своїй резонансній книжці Ніколас Карр³. Тоді добре, коли кожен говорить про те, на чому розуміється – а Т. Рід із психологією не має нічого спільного.

То не Карр (зрештою, “тільки” публіцист, хоча й блискучий) сформулював таку тезу, вона походить з низки нейропсихологічних досліджень, яких лише перелік зайняв би кілька сторінок. Сприйняття інформації з монітора справді активізує головню роботу, а не тривалу пам'ять, але це не означає, що відповідне навчання не можна використати. Насправді можна, особливо в дидактиці, просто треба знати, до чого воно підходить. Інша річ, що є багато противників такого підходу, ним легковажать, називають “edutainment” (навчання-забавка), але не мають рації. Школи, правда, відкладають його запровадження, бо то інший варіант навчання, а все інакше породжує опір.

Натомість Т. Рід не помиляється, коли нагадує про партнерську, допоміжну та доповнюючу роль Інтернету в навчанні, як у середній школі, так і у вишах – через використання ресурсів онлайн, як безпосередньо, так і віддалено, в індивідуальному та груповому навчанні, а також як доповнення до підручників. Така підтримка можлива у багатьох варіантах, необхідною умовою, щоправда, є високий рівень розповсюдження Інтернету в країні. Скажімо, у США діти та молодь шкільного віку проводять біля моніторів в середньому 7,5 годин на добу, тому використовувати Мережу для освіти там, без сумніву, варто.

Взаємодоповнюваність Інтернету автор пояснює так. Інформація – це повідомлення. Збірка належним чином індивідуально організованої інформації – це знання. Знання, яке добре використовують, – це мудрість. А Інтернет – це передовсім інформаційне знаряддя, чекати від нього чогось більшого не обов'язково. Цього “більшого” можна досягти багатьма іншими способами, принаймні, тепер.

Майбутнього Т. Рід не намагається конкретизувати, бо бракує інформації. Однак він спостерігає за розвитком техніки і бачить успішний розвиток обладнання, який породжує велику кількість непотребу і викликає сумніви щодо доцільності вкладати кошти у технології, які так швидко змінюються. Він підтверджує вже знану думку про подальшу мініатюризацію апаратури, про правдоподібні вирішення певних питань завдяки нанотехнологіям, а також (це вже оригінальна гіпотеза) передбачає можливість використання в комунікації різноманітних імплантів. На думку автора, необхідні нові нео-свгенічні концепції. Але це тільки нарис думок.

Зрештою, він ще раз наголошує на тому, що все вирішують люди. Вони творять нові технології, а потім приймають лише деякі з них, а від решти відмовляються. Але які технології будуть схвалені – того передбачити в тривалій перспективі не можна.

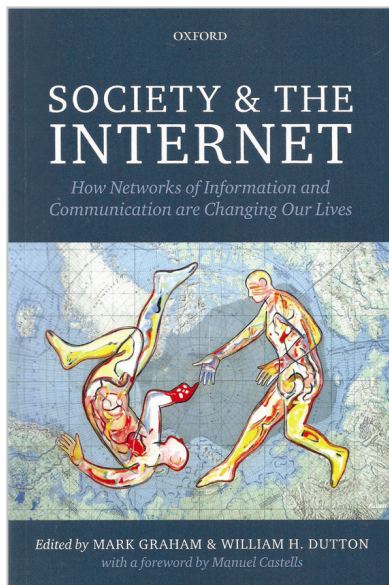
Натомість важко погодитися з думкою Т. Ріда, аби скасувати авторські гонорари за наукові відкриття та публікації, бо й так автори отримують платню в університетах. Ну, по-перше, не всі, а по-друге, за *навчальний процес*, а не за наукову роботу. Йому легко говорити, бо отримує зарплати в двох університетах, канадському та

³ Carr N. *The shallows. What the internet is doing to our brains.* – New York, Norton&Company, 2010.

американському, і напевно вищі, ніж платня наших асистентів, але це не може бути моделлю для наслідування. Я бачу в цьому непотрібну деструктивність. Такі ідеї висувують особи, які про науку не мають поняття і не люблять розумних людей. Раз ми живемо за ринкових відносин, то будь-яка продукція, так само і наукова, мусить бути матеріально вмотивована (але з *чітким розумінням*, за що), бо інакше з того нічого не буде. Інший варіант пробував свого часу Ленін, а що з того вийшло, кожен знає.

Ще раз: Інтернет і суспільство [****]

Society & the internet. How networks of information and communication are changing our lives / ed. Mark Graham, William H. Dutton. Oxford: Oxford University Press, 2014. 390 s. ISBN 978-0-19-966200-5.

А ось подібна книжка, хоча й із різноманітнішою тематикою. Її підготували працівники (а також партнери ззовні) Оксфордського інституту Інтернету, який входить до складу місцевого університету. Редакторами є професори Уільям Даттон, один із засновників інституту (тепер працює в університеті в Іст Ленсінг у США) та Марк Грем. Це дуже цікава і якісна публікація, хоча й не всі тексти рівновартісні, але так завжди буває у колективних працях. Поганих текстів там немає, однак у цьому огляді я зосереджуся на тих, які вважаю вартими особливої уваги.

Вступ у таких збірниках – це, як правило, узагальнення, але цього разу передмова (авторства обох редакторів), мабуть, найкраща зі всіх текстів. Мова в ній головно йде про варіабельність думок на тему Інтернету.

Дехто трактує Мережу як порятунок, інші – як прокляття, а хтось намагається не звертати увагу. Можливо, це й інформаційний смітник, що

тоне в морі аматорства, але одночасно ще й забезпечує надходження *різної* інформації та доповнює інші джерела. Можливо, зміцнює стереотипи, але так само й розширює кругозір. Загалом, Інтернетові неможливо дати єдину авторитетну оцінку.

Інтернет на раніше недосяжному рівні забезпечує доступ до інформації, уможливає миттєвий контакт із якими завгодно адресатами, пропонує все більший перелік доставки товарів та послуг, також стає посередником у використанні інших медіа. За таких умов (а названо тут далеко не все) немає сумніву, що особи, з певних причин позбавлені доступу до Мережі, багато втрачають.

Є, звісно, і недоліки. В Інтернеті важко забезпечити повну приватність. Трапляються обмеження щодо свободи передання чи відбору інформації. Окрім того, у прогнозах небезпечно лідирує технотермінізм, який передбачає домінування техніки в публічній комунікації, до того ж *єдиної* техніки, звичайно, найкращої.

Таким чином, переваги та недоліки взаємно переплітаються, підживлюючи різноманіття поглядів та думок про майбутнє. Загалом користі від Інтернету набагато більше, як шкоди, а його вади можна і треба успішно усувати.

На мою думку, необхідно радикально *посилити* застереження щодо технологічного детермінізму, бо його розуміння як автоматичного розвитку в одному напрямі (для суспільства – до мудрості) – це ілюзія. Якби це було правдою, то ми вже б давно досягли стану інтелектуальної нірвани, ідеального всезнання. Насправді присутня постійна боротьба спрямування (можливо, вродженого) до мудрості із негативістськими настановами (також, мабуть, вродженими) на незнання і бездумність. Її результатом – це результат різноманітної активності і обов'язково також *різноманітного*, багатоваріантного комунікаційного тла. Винятковість єдиної форми була б катастрофою.

Як і обидва автори передмови (а також Т. Рід), поточні нарікання на Мережу наводять і коментує Алекс Кротоскі з того ж інституту. Це, передовсім, загроза приватності, також підсилена анонімністю агресія (перенесена із реального життя), а ще небезпека деморалізуючої порнографії, яку, правда, автор вважає виразно перебільшеним закидом. І напевно має рацію, коли каже, що то думка людей, яких Інтернет просто драгує, тому їх список закидів не має кінця. Важко з ними. Хоча й Кротоскі зауважив, що Інтернет справді має “в собі” антагоністичну силу, навіть більшу (так і написав), як в'язниці та навчальні заклади.

Він також старанно розглядає існуючі зауваження щодо *міжособових стосунків* у Мережі. Є ж численні повідомлення, що Інтернет нищить безпосередні контакти і таким чином псує суспільний порядок.

Отже, фактично присутня специфічна заміна, причому часткова, а не абсолютно альтернативна і виключна. Раніше групи та колективи людей мали територіальний характер, були інтегровані в просторі, натомість в Мережі виникають інші відносини, що опираються на спільні погляди та зацікавлення і є наслідком вибору. Так з'являються нові віртуальні “спільноти”, в яких можна (хто захоче) знайти своє місце. Тому вони зовсім інші і це не означає, що безпосередні групові контакти мусять через них зникнути.

Професор У. Даттон та Грант Бланк (також із оксфордського інституту) представили результати спостережень за молодими користувачами Інтернету. Якими вони будуть, коли стануть дорослими? Так виглядає, що вони ще радикальніше змістять у домашній простір комунікаційні пристрої і практики (не відмовляючись, однак, від них в інших місцях, можливо, і в бібліотеках також) із використанням кожною особою кількох різних знарядь, переважно мобільних. Серед них видно більшу відкритість до нових технологій, більше захоплення користуванням Мережею, зокрема, для передачі інформації, а також сильнішу установку на дозвілля. Разом із тим, як стверджують автори, і далі не бракуватиме людей, які ставитимуться до Інтернету з нехиттю або ворожо.

Про сучасні стосунки дітей із Інтернетом пише Вікторія Неш (з того ж інституту), акцентуючи увагу передовсім на думці про негативний вплив. Остаточних висновків немає, бо дослідження показує тільки *ризик* загрози, а не реальні факти. Однак, наслідком певної істерії стали надмірні обмеження, зайва фільтрація та численні заборони. Насправді, як вважає авторка, це просто реакція дорослих на більшу вправність дітей у контактах із Мережею.

Ця вправність не береться нізвідки. Вона – результат головно домашньої (не шкільної) практики, яку треба дозволити, хоча й не всі із цим погоджуються. Така практика має бути без надмірного втручання батьків. В. Неш також інформує, що діти-європейці сидять перед моніторами в середньому півтори години щодня. Отже, їм ще далеко до інтернет-активності дітей зі США.

У. Даттон, Г. Бланк та Нік Ньюмен аналізують результати функціонування Інтернету для преси. З їх спостережень видно, що справді менше людей зараз читає друковані газети, однак традиційна преса не занепала. Читачі користуються *різноманітними* формами передачі пресової інформації, а Інтернет передовсім доповнює те, про що мовчать інші джерела інформації. Окрім того, цифрові версії газет трапляються все частіше, журналісти ведуть в Інтернеті свої блоги, часто інтерактивні, а згодом використовують їх у друці. Користувачі Інтернету ж вихоплюють з Мережі головні тексти із преси, які найкраще відповідають їх поглядам. Автори ще пишуть, що електронна журналістика відкриває нові можливості для регіональної та галузевої преси.

Професори університету в Лідсі Стівен Коулмен і Джей Бламлер спробували оцінити використання Інтернету органами державної влади на прикладі Великої Британії. Часом Інтернет називають навіть п'ятою владою. Теоретично він дає можливість швидко і в доступній формі передавати інформацію від влади до громадян, також пропонує встановити зворотний зв'язок як своєрідний варіант кібердемократії. Практика, однак, не дає підстав для оптимізму.

Англійська влада неодноразово декларувала намір запровадити консультації через Інтернет, але зрештою законопроекти надходили до парламенту без цього. Виявилось, що не вдалося опанувати важке, але необхідне вміння проводити обговорення різних питань між владою та громадянами в Мережі; знеохочували також різні бюрократичні перепони, побоювання та зафіксовані спроби маніпуляцій із громадською думкою. Тому треба з нуля *виробити* практичну програму дій і, що вже відомо, замість загальних проектів сконцентруватися в мережевих консультаціях на конкретних планах меншого масштабу. Для цього потрібна така система, яка дозволить прийняти та почути голоси громадян, але тільки справді слухні, обрані без упереджень. Поки що вирішення цього питання немає.

У цій книзі мене ще дуже зацікавило тематично вузьке, але новаторське дослідження використання Інтернету у сфері права в широкому розумінні. Автор, Річард Сасскінд (з оксфордського інституту) визначив три ділянки можливих взаємовідносин. Це судова практика, яка і далі (в т. ч. і в Англії) відбувається на папері – тут нові технології можна запровадити не тільки для документообігу, а й для проведення деяких засідань онлайн, віддаленого слухання свідків та сторін судового процесу. Так із часом міг би з'явитися віртуальний судовий зал. Інша ідея – це мережевий перелік порад (можливо, й платних) та юридичних дискусій в Інтернеті, що підняло б правову культуру на цілком інший рівень. Є й ініціативи (вже запроваджуються) дистанційного навчання правників, яке мало би відбуватися частково або навіть і повністю через Інтернет. Із 2009 р. таке навчання проводить Юридичний коледж (College of Law), який має консультативно-навчальні кампуси в кількох англійських містах разом із головним осередком у Гілфорді.

Сподіваюся, що навіть такий короткий огляд досліджених проблем дозволить зрозуміти цінність цієї публікації. Разом із книгою Т. Ріда вона відображає цікаву та оновлену картину існуючих та можливих відносин суспільства з Інтернетом.

З України [****]

Леонід Чуприна. *Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України*. Київ: Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2014. 208 с. ISBN 978-966-02-7260-6.

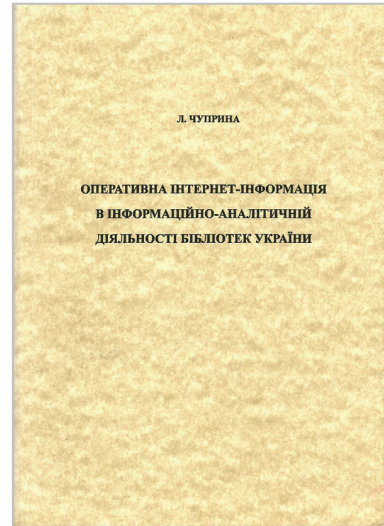
Із великим задоволенням повідомляю про українське дослідження Леоніда Чуприна, цікаве і виконане на доброму фаховому рівні. В Україні триває війна, країна зруйнована економічно і нестабільна політично, має, як я вже писав, найнижчий в Європі показник поширення Інтернету, однак науковці за якістю своїх праць не відстають від інших. Це гідне поваги.

В цілому книжка – як там тепер більшість – видана у простому оформленні. У списку літератури з 278 позицій (це багато) є лише кілька західних, та й то другорядних, а решта – це українські та російські публікації, головню з Інтернету і переважно сміття. Але чи й у нас так не буває? Окрім того, із російської практики там ще зберігається жахлива манера зазначати тільки першу літеру імен авторів, що неймовірно ускладнює їх ідентифікацію.

Весь текст написано українською мовою (що колись траплялося рідко), а не російською. Монографія цікаво доповнена таблицями і загалом високої якості. Можливо, тільки трохи занадто широка, різноматична, так ніби автор хотів зреферувати все, про що знає. Він пише про українські бібліотеки, про інформацію, Інтернет і все, про що йдеться у назві. Не скажу, що це погано, але деякий безлад є. У назві присутнє поняття *оперативної інформації*; у нас його знають, але використовують рідко, можливо, тому, що такої інформації в Польщі немає, принаймні з формальної точки зору. Натомість в Україні, на думку автора, вона необхідна і має служити адміністративній владі різного рівня, аби підтримувати єдність країни; про перші результати в цій ділянці інформує Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

Суть оперативної інформації полягає в нагромадженні та передачі на постійній основі кінцевих даних у щоденній економічній, управлінській і (як виявляється) політичній практиці. Від поточної інформації вона відрізняється передовсім обмеженою тривалістю, швидко застаріває, тому дуже трудомістка навіть в національному вимірі, не кажучи вже про глобальний рівень. Але її треба організувати. При цьому слід гарантувати різні параметри інформаційної відповідності нормі. Їх Л. Чуприна старанно перераховує: актуальність, цілеспрямованість, достовірність, об'єктивність, ясність, докладність, істотність, повнота, релевантність. В оперативній практиці необхідно це все забезпечити, але насамперед організувати *систему*, у т. ч. й стійку до перекручень, відволікань, фільтрації, суб'єктивізації та перебріхування, а в сучасних українських умовах ще й до спланованих диверсійних актів. Це не легко.

Пишучи про інтернетизацію, автор усвідомлює її низький рівень в Україні. Вона почалася занадто пізно, не сприяли їй економічні, політичні та юридичні обставини, а також мовний фактор та окремий алфавіт. Окрім того, при невисокому рівні знання

англійської мови, виявилися обмеженими і зв'язки із зовнішнім світом. В цілому ж, як пише автор, інтенсивність *використання* мережі в Україні у вісім разів слабша, ніж у Польщі. Навіть саме поняття українського інтернету дуже розмите, бо вимагає уточнення за двома критеріями: територіальним і мовним.

Незважаючи на це, українські фахівці якимось чином дають собі раду і на базі створеної мережі з'явилося кілька публічних інформаційних систем: урядово-адміністративні, музейні та бібліотечна – “Електронна бібліотека”. Це НБУВ розміщує в Інтернеті свою продукцію (частково на платній основі) і створює можливість двосторонніх відносин 2.0. Використовуючи американську фінансову допомогу, вони готували (чи зараз це роблять, не відомо) у 882 українських бібліотеках пункти доступу до урядової (власне, оперативної) інформації.

А поза тим, як і всюди, Інтернет в Україні охоплює часткова комерціалізація. В Інтернеті працюють банки, працедавці пропонують робочі місця, запроваджуються електронні послуги та торгівля з можливістю оплати через Мережу. Однак поступ у цій сфері досить обмежений, бо люди дуже бояться шахраїв. Автор трохи кривиться на цей комерційний аспект Інтернету, але, мабуть, не має рації. До певного моменту це чинник, який стимулює розвиток всієї галузі.

Аналіз (але мушу уточнити, передвоєнний) показує, що під час користування Інтернетом переважає російська мова. Що ж: просто є (чи було) більше пропозицій цією мовою. Користувачів Інтернету найбільше у великих містах та серед молоді. Ці молоді люди набагато креативніші та критичніші за старших, охоче самі розміщують в Мережі повідомлення, а інформацію беруть, як правило, не з одного, а з кількох джерел. Це дозволяє оптимістично дивитися на майбутнє Інтернету в Україні.

Але поки що все не так вже й добре, принаймні стосовно політичної інформації. Із передвиборчих досліджень (знову ж таки, довоєнних) було видно, що про політику українці дізнавалися головню із державних телебачення (46 %) та преси (23 %), а з Інтернету зовсім мало (тільки 8 %). Про пресу, зокрема, й суспільно-політичну, Л. Чуприна не має хорошої думки. Він стверджує, що там друкують інформаційне сміття, розважальну інформацію, формуючи фіктивний образ дійсності у версії для багатих. Саме тому голоси інтернет-спільноти могли б стати альтернативою у цій псевдоінформаційній мішанині. Можливо, й стануть, незважаючи на все ще невисокий показник поширення Інтернету. Адже останнім часом з'явилися різноманітні місцеві суспільні платформи, які представляють різні спільноти та політичні групи і поширюють думки, гасла та заклики, які спочатку з'явилися на Майдані. Важко цим легковажити. І справді: політики все частіше з'являються в Мережі. Цікавим фактом є (чи було?) те, що російськомовні особи обирають Твіттер, а українськомовні – Фейсбук.

Про бібліотеки Л. Чуприна пише охоче, але розпорощено: по кілька зауважень у різних місцях книжки. Отже, за статистикою в Україні є 40 тис. різних бібліотек, але доступ до Інтернету має менше 9 % бібліотек у селах, окрім того, третина українських сіл не має жодної бібліотеки. Наявні (чи вже ні?) спроби виправити ситуацію через утворення у більших містах регіональних бібліотечних кластерів або локальних консорціумів, де співпрацювали б різноманітні бібліотеки. Але не можна сказати, як цей проект виглядає *зараз*.

Як і в багатьох країнах, там також існує концепція, що бібліотеки мають бути фундаментальними передавачами інформації. Інших, кращих кандидатур до розповсюдження інформації на масовому рівні якимось чином не видно. Це, однак, не шкодить

вічним песимістам по всьому світі заявляти, що бібліотеки не впораються із таким завданням. Це голослівні застереження та й просто не всім подобаються бібліотеки.

Тимчасом, якщо розбудувати бібліотечну інформаційну базу (причому не тільки цифрову) та оновити технологічне забезпечення, то великі бібліотеки напевно могли б стати інформаційною підтримкою для публічних та комерційних (тут – на платній основі) інституцій, а також виконувати функції інформаційного оператора. Про це Л. Чуприна і пише. Думаю, що він має рацію: інших установ, здатних виконувати інформаційні завдання відповідно до потреб XXI ст., в Україні не видно. Та й не тільки там: варто зазначити, що бібліотеки – це не *винятково* інформаційні інституції. Правда, необхідно виконати ще одну ключову вимогу: в бібліотеках мусить з'явитися висококваліфікований, дуже компетентний персонал. У цій ділянці дефіцит всюди драматичний.

Автор також приписує бібліотекам роль контактних осередків, які з'єднують Україну з глобальною інформаційною системою, причому не тільки щодо прийому, але й передачі інформації. Однак про те, як подолати мовний бар'єр зі спрямуванням однаково як на Схід, так і на Захід, у книжці немає ані слова. А це дуже велика проблема, з якою ми (на щастя) маємо набагато менші клопоти.

Але навіть без таких, напевно надто складних, пояснень книжка видається пізнавально дуже продуктивною. Вона представляє трохи інше “обличчя” функціонування бібліотек та обігу публічної інформації. Натомість знання того, що там триває війна, робить ці повідомлення набагато драматичнішими.

*Яцек ВОЙЦЕХОВСЬКИЙ,
доктор габілітований, професор-емерит (Краків)*

Переклад з польської Олександра СЕДЛЯРА

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2015

Прийнята до друку 28.01.2016